

L.Ə.Ələkbərova
baş müəllim, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
Karimli0021@gmail.com
İ.R.Kərimli
magistrant, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

Məqalə redaksiyaya daxil olub 12.04.2023

The article was received by editorial board on 12.04.2023

Статья принята к печати 12.04.2023

TİKİNTİ ŞİRKƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN DİNAMİK MODELİNİN YARADILMASI VƏ MODELƏŞDİRMƏNİN MAHİYYƏTİ

Xülasə

Məqələdə tikinti şirkətlərinin, ümumiyyətlə respublikanın iqtisadi və sosial inkişafında yeri və rolu açılır və mövzu tədqiqat obyektini kimi əsaslandırılır. Tədqiqat işində baxılan problemlərin və onların həlli yollarının integral effekti açılır. Modelləşdirmənin və idarəetmə modellərinin təsnifatı, onların açılışı, tikinti şirkətlərinin idarə edilməsində onların rolu və üstün cəhətləri tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: *modelləşdirmə, idarəetmə modeli, dinamik model, statistik model, iqtisadi modellər, determinik modellər.*

GİRİŞ

Tikinti şirkətlərində həyata keçirilən işlərin və proseslərin düzgün və planlı şəkildə idarə edilməsi müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində hər bir şirkət rəhbərinin, menecerin qarşısında duran ən ümdə məsələlərdəndir. Bizim mövzumuzda bu proses mövcud olan və ya şirkətin özü tərəfindən qurulan modellər əsasında həyata keçirilir. Ən əsas da çoxmərhələli və mürəkkəb istehsal prosesinin öncədən qurulmuş modellər əsasında həyata keçirilməsi daha məqsəduygundur. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində bir çox sahibkarlar, biznesmenlər, kiçik və orta müəssisələr üçün iqtisadi metod və modellərin tətbiqi idarəetmə fəaliyyətinin yeni forması kimi çıxış edir.

Hal – hazırda mövcud olan şirkətlər bir – birindən müxtəliflikləri ilə fərqlənirlər, istər fəaliyyət istiqamətinə görə, istərsə də mülkiyyət formasına, miqyasına və başqa parametrlərinə görə. Bununla da hər bir şirkət özünə görə nadirdir, seçiləndir. Baxmayaraq ki, bütün şirkətlərin idarə edilməsi üçün eyni prinsip, metod və üsullardan istifadə olunur. Onları konkret firmanın xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmaq, şirkətin ümumi strukturunda idarəetmə strukturunun yerini dəqiqliklə müəyyən etmək, həmçinin onların bir – biri ilə və digər bölmələrlə qarşılıqlı fəaliyyəti üçün modelləşdirmədən geniş istifadə olunur. Buna görə də idarəetmə fəaliyyətində modelləşdirmənin öyrənilməsi aktual məsələdir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün məqalənin tədqiqində aşağıdakı vəzifələr nəzərdə tutulur:

1. Modelləşdirmənin mahiyyəti. Dinamik modellərin statistik modellərdən fərqi. İdarəetmədə model anlayışı.
2. İdarəetmə fəaliyyətində modelləşdirmənin mahiyyəti. İdarəetmə prosesində modelləşdirmənin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. Şifahi, riyazi və praktiki modellər haqqında. İqtisadiyyatda dinamik modellər.
3. İdarəetmə modelləri nəyi bacarır və nəyi bacarmır, idarəetmə modellərinin güclü, müsbət tərəfləri.
4. İqtisadi modellər. İnşaat firmalarında tətbiq edilən iqtisadi modellərin xüsusiyyətləri. İnşaat firmalarında buraxılan məhsulun, istifadə edilən texnikanın modeli, işlərin işçilər arasında bölüşdürülməsi modeli.

5. Müxtəlif modellərin qurulması sxemləri və Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modeli haqqında.

İdarəetmə modeli

Model – hər şeydən əvvəl modelləşdirmənin, daha doğrusu modelləşdirmə obyektinin və bilavasitə onu həyata keçirən subyektin iştirak etdiyi prosesin məhsuludur. İdarəetmə və iqtisadi modellər də istisna deyil.

İdarəetmə elmində və praktikasında əsas anlayışlardan biri idarəetmə modelidir. Bu onunla əlaqədardır ki, hər bir rəhbər qarşısında çox mühüm bir sual durur: ona həvalə edilmiş obyekti necə idarə etməli, onun qarşısında duran məsələni səmərəli həll etmək üçün hansı idarəetmə strategiyasından, vasitəsindən və texnologiyasından istifadə etməlidir.

Teylor təsdiq etdi ki, idarəetmə modeli – bu kəşf deyil, təkamüldür. İdarəetmə modeli illərlə, onilliklərlə, hətta əsrlərlə ötürülür və formalaşır.

Ümumiyyətlə “model” anlayışı altında elmi, istehsal və ya başqa məqsədlə başqa bir avadanlığın (modelləşdirilmiş) quraşdırılmasını və fəaliyyətini təqlid edən hər hansı bir məhsulun və ya konstruksiyanın, həmçinin avadanlığın kütləvi hazırlanması üçün nümunə (etalon) başa düşülür. Geniş mənada “model” modelləşdirməni həyata keçirən üçün original sayılan hansısa bir obyektin, prosesin və ya hadisənin analoqudur (təsviridir, izahıdır, sxemidir, planıdır və s.).

İdarəetmə modeli özündə idarəetmənin əsas prinsiplərini, strateji uzaqgörməni, ümumi məqsəd və vəzifələri, analiz monitorinqi və nəzarəti, təşkilati mədəniyyəti, inkişafın hərəkətverici qüvvələrini, motivləşdirici siyasəti, dəyərin birgə tərtibatını, onun elementlərinin qarşılıqlı nizamı və strukturunu əks etdirir.

“İdarəetmə modeli” anlayışının tutumluğunu, çoxcəhətliliyini və kompleksliyini vurğulamaq lazımdır. O, mürəkkəb daxili quruluşa malikdir, modelin eyniləşdirici xüsusiyyətinə müxtəlif təsiretmə bacarığına malik elementlər modelin effektivliyinin nəinki birbaşa, həm də sinerqik təsirini şərtləndirir.

Modelləşdirmə

Modelləşdirmə – bu modelin, daha doğrusu obyekt haqqında informasiya toplamaq üçün obyektin obrazının yaradılmasıdır. Beləliklə, modelləşdirmə mürəkkəb sistem və obyektlərin təhlili üçün əsas alətdir.

Geniş mənada model (ümumiləşdirilmiş model) spesifik obyekt haqqında informasiyanın əldə edilməsi və saxlanması üçün, onun xüsusiyyətlərini, xarakterini əks etdirmək və obyektin ətraf mühitlə əlaqəsini əks etdirmək üçün yaradılır. Modellərin qurulması zamanı bir sıra vacib tələblər irəli sürülür. İlk növbədə model götürülən obyektə adekvat, yəni tam uyğun olmalıdır, daha doğrusu obyektin daha dəqiq öyrənilməsi üçün model mümkün qədər originala uyğunlaşdırılmalıdır. İkincisi, model tam, bütöv olmalıdır.

Tətbiq edilən modellərin çoxunu aşağıdakı meyarlara görə təsnifləşdirmək olar:

- modelləşdirmə üsuluna görə;
- modelləşdirilən sistemin xarakterinə görə;
- modelləşdirmə miqyasına görə.

Modelləşdirmə üsuluna görə üç tip modeli fərqləndirirlər:

- analitik, bu model o vaxt tətbiq edilir ki, modelləşdirmə obyektinin fəaliyyəti məntiqi şərtlər və funksional asılılıq formasında təsvir edilir;

- təqlid etmə, hansı ki, real hadisələr alqoritmlər vasitəsilə EHM – də həyata keçirilərk təsvir edilir.

Modelləşdirilən sistemin xarakterinə görə modellər bölünür:

- determinik modellər, burda modelləşdirilən obyektin bütün elementləri daim dəqiqliklə təyin edilir;

- stoxastik model, o vaxt tətbiq edilir ki, modellər idarəetmənin təsadüfi gözlənilməyən elementlərini əks etdirirlər.

Modelləri aşağıdakı görünüşə görə də bölmək olar:

1) Funksional modellər xarici və daxili dəyişikliklər arasındakı birbaşa asılılıq əks etdirir.

2) Daxili kəmiyyət əsasında tənliklər sistemi vasitəsilə əks etdirilən modellər. Müxtəlif iqtisadi göstəricilər arasındakı balanslaşdırıcı əlaqəni əks etdirir (məsələn, sahələrarası balans modeli).

3) Optimallaşdırma tipli model. Modelin əsas hissəsini daxili dəyişikliklərə əsaslanan tənliklər sistemi təşkil edir. Lakin məqsəd bəzi iqtisadi göstəricilər üçün optimal həll tapmaqdır (məsələn hazırkı zaman kəsiyində vergi faizinin elə həcmi tapmaq lazımdır ki, büdcəyə vasitələrin maksimum axını təmin edilsin).

4) Təqlidədiçi modeller – iqtisadi hadisələrin olduqca dəqiq inkasıdır. Bu model “nə olacaq, əgər...?” sualına cavab verməyə imkan yaradır.

Vaxt amilindən asılı olaraq modellər statistik və dinamik modellərə bölünürlər:

Statistik modellər (məlumat axınlarının sxemləri, qrafikləri, diaqramları) modeləşdirilən sistemin strukturunu təsvir etməyə imkan yaradır, lakin onun zamanla əlaqədar dəyişən hazırkı vəziyyəti haqqında informasiya vermir.

Dinamik modellər zamanla əlaqədar olaraq sistemdə cərəyan edən proseslərin inkişafını şərh etməyə imkan verir. Statistik modellərdən fərqli olaraq dinamik modellər sistemə təsir göstərən proses və nəticələrin müxtəlif parametrlərini dinamik olaraq hesablamağa, baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq modelin yeniləşməsinə imkan verir.

Dinamik modellər

Dinamik modellərin qurulması (məsələn, tikinti firmalarında idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün) bir qayda olaraq statistik modellərin qurulmasından çətindir. Buna görə də bəzi hallarda dinamik modellərin sadələşdirilmiş forması kimi saxta dinamik modellər (kvazdinamik) tətbiq olunur.

Zamandan asılılığı olmayan statistik modellərdən fərqli olaraq dinamik modellər iqtisadi və ya idarəetmə prosesini və ya sistemi daim hərəkətdə təsvir edir, daha doğrusu, zamandan asılı olaraq nə olub və ya nə olacağını təsvir edir. Dinamik modellər gələcək üçün proseslərin inkişafını proqnozlaşdırmağa imkan verir, ona görə ki, indidən onun nəticələri barədə təsəvvür yaransın və uyğun olaraq gələcəkdə baş verəcək yeniliklərə hazır olsun, dəyişikliklərə daha çevik reaksiya versin.

Dinamik modellərin qurulmasına iki yanaşma var: optimallaşdırma (çoxsaylı alternativlərdən iqtisadi inkişafın optimal (en alverişli olanı) trayektoriyasının seçimi) və təsviri yanaşma (yəni balanslaşdırılmış, tarazlaşdırılmış artım).

Dinamik modellər zamanla əlaqədar olaraq sistemdə cərəyan edən proseslərin inkişafını şərh etməyə imkan verir. Statistik modellərdən fərqli olaraq dinamik modellər sistemə təsir göstərən proses və nəticələrin müxtəlif parametrlərini dinamik olaraq hesablamağa, baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq modelin yeniləşməsinə imkan verir.

NƏTİCƏ

Müasir şəraitdə hər bir rəhbər qarşısında çox mühüm bir sual durur: ona həvalə edilmiş obyekt necə idarə etməli, onun qarşısında duran məsələni səmərəli həll etmək üçün hansı idarəetmə strategiyasından, vasitəsindən və texnologiyasından istifadə etməlidir. Bunun üçün ən vacib vasitə idarəetmə, iqtisadi və dinamik modellərdən istifadə edilməsidir. “İdarəetmə modeli” altında idarəetmə sistemi necə olur və necə olmalı, o idarəetmə obyektinə necə təsir göstərir və təsir göstərməli, xarici mühitdə baş verən dəyişikliklərə necə uyğunlaşır və necə uyğunlaşmalı olduğu haqqında ümumi nəzəri məcmu başa düşülür. Bunun sayəsində idarəedici obyekt qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmalı, inadla inkişaf etməli və özünün həyatqabiliyyətliliyini təmin etməlidir.

İdarəetmə modeli özündə idarəetmənin əsas prinsiplərini, strateji uzaqgörməni, ümumi məqsəd və vəzifələri, analiz monitorinqi və nəzarəti, təşkilati mədəniyyəti, inkişafın hərəkətverici qüvvələrini, motivləşdirici siyasəti, dəyərin birgə tərtibatını, onun elementlərinin qarşılıqlı nizamı və strukturunu əks etdirir. İdarəetmə modelləri o zaman səmərəli olur ki, ondan istifadə edən menecer modelin mahiyyətini, onun tətbiqi və məhdudlaşdırılması sahələrini daha dərin başa düşür və bunlara əsaslanaraq lazımı nəticələr çıxarır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. “Экономика строительства” под редакцией В.В. Бузырева. (2009). 3 – е издание. Москва.
2. Авилов А.В. (2003) Рефлексивное управление. Методологические основания. М.,- 167 с.
3. Репин В.В., Елиферов В.Г. (2005). Процессный подход к управлению: Моделирование бизнес – процессов. – М., 2 – е изд. – 404 с.
4. Жданов С.А. (1998). Экономические модели и методы в управлении. – Москва.
5. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. (2002). Основы менеджмента/ Пер. с англ. М.. – 764 с.

L.A.Alekbarova

senior lecturer, Azerbaijan University of Architecture and Construction

I.R.Karimli

master student, Azerbaijan University of Architecture and Construction

Creating a dynamic model of construction company management and the essence of modeling

Abstract

The article reveals the place and role of construction companies in the economic and social development of the republic in general, and the topic is justified as an object of research. The integral effect of the problems considered in the research work and their solutions is revealed. The classification of modeling and management models, their introduction, their role in the management of construction companies and their advantages have been studied.

Key words: modeling, control model, dynamic model, statistical model, economic models, deterministic models.

Л.А.Алекперова

ст. преп., Азербайджанский Архитектурно-Строительный Университет

И.Р.Керимли

магистрант, Азербайджанский Архитектурно-Строительный Университет

Создание динамической модели управления строительной компанией и сущность моделирования

Резюме

В статье раскрывается место и роль строительных организаций в экономическом и социальном развитии республики в целом, а тема обосновывается как объект исследования. Выявлен интегральный эффект рассмотренных в исследовательской работе проблем и их решения. Изучена классификация моделей моделирования и управления, их внедрение, их роль в управлении строительными компаниями и их преимущества.

Ключевые слова: моделирование, модель управления, динамическая модель, статистическая модель, экономические модели, детерминированные модели.